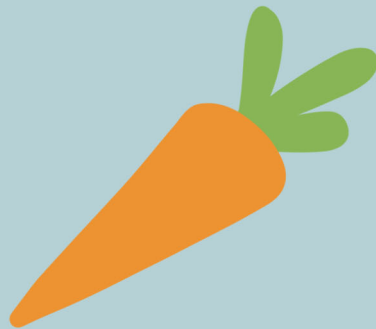
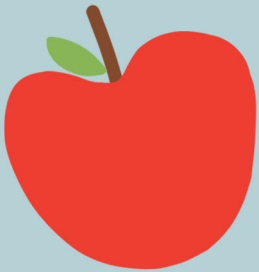

GOED ETEN, GOED BOEREN

Goed Eten, Goed Boeren

Hoe Nederland weer een stabiel, schoon, en sociaal voedselsysteem krijgt

De visie op ons voedsel van GroenLinks-PvdA

Voedsel is onze basis. De basis voor zekerheid, gezondheid en vrijheid. Maar die basis is verre van op orde. Ons voedselsysteem is op een doodlopend spoor beland. De boodschappen zijn te duur, onze boeren zitten klem, en onze natuur is ernstig vervuild.

Terug naar de basis dus. Een basis van gezond en betaalbaar voedsel, gemaakt uit schone, gezonde natuur, door sterke gemeenschappen en boeren die kunnen ondernemen en gewaardeerd worden. De huidige wereld vraagt om een stabiel voedselsysteem dat ons zekerheid biedt. Een systeem waar we zeggenschap over hebben en dat weerbaar is tegen extreem weer en geopolitieke schokken.

Zodat je je als ouder geen zorgen hoeft te maken of je het ontbijt voor je kinderen wel kunt betalen. Zodat je je als boer geen zorgen hoeft te maken of je wel genoeg betaald krijgt voor je producten. Zodat je je geen zorgen hoeft te maken of de natuur niet te vervuild is om ons én al het andere leven op aarde voedsel te kunnen bieden. Vrij, zonder zorgen, omdat de basis op orde is.

Het kan. Met een stabiel voedselsysteem waarmee we voor een goede boterham zorgen én goed voor onze omgeving zorgen. Waar landbouw en natuur weer verbonden zijn in plaats van tegenover elkaar gezet worden. Waar voedselproductie weer draait op vakmanschap en samenwerking, in plaats van kunstmest, krachtvoer, chemie en financiering. Waar voedselproductie weer werkt voor boer, burger en natuur, in plaats van voor de agrifood-industrie.

Waar het niet draait om zo hoog mogelijke winsten, maar om kwaliteit. Beter, in plaats van meer. Kwaliteit van ondernemerschap voor een autonome en gewaardeerde boer, kwaliteit van leven voor al het leven op aarde, kwaliteit van voedsel én kwaliteit van hoe we dat voedsel maken: met respect voor mens, dier en milieu. Kwaliteit die zorgt voor voedselzekerheid, economische waarde van de landbouw, én natuurlijke rijkdom.

Daarvoor hebben we consistent beleid nodig, gaan we eerlijk afrekenen, en gaat de overheid haar rol als marktmeester weer vervullen.

Zo kan het. Binnen 15 jaar onze basis weer op orde. In 2040 kan ons voedselsysteem economisch én ecologisch weer bloeien.

Dat vraagt om moedige keuzes. In deze visie maken wij als GroenLinks-PvdA die.

1. Wat er misgaat: een failliet voedselsysteem zet onze veiligheid op het spel

Er is in Nederland iets goed mis met ons voedsel. Dat klinkt misschien gek, want op iedere hoek van de straat kun je eten kopen en in elke supermarkt kun je kiezen uit tienduizenden producten. Maar het systeem daarachter faalt. Het bezorgt mens en planeet hoge kosten doordat het schade aanricht, terwijl de winsten vooral terecht komen bij de grote spelers uit de agro-industrie. Ondertussen levert dit systeem ons niet voldoende op. Het voorziet niet iedereen van voldoende, schoon, en gezond eten. Ook komt er steeds meer druk op dat wat voor ons allemaal van waarde is – een stabiele voedselvoorziening, een goede gezondheid van mens en natuur, een eerlijk inkomen voor boeren, en een levendig platteland. Ons voedselsysteem kost ons te veel en levert te weinig van wat we echt nodig hebben. Ons voedselsysteem is failliet.

Dat zit zo. Markt en overheidsbeleid sturen vooral op een soort schijnefficiëntie: met zo min mogelijk middelen zo veel mogelijk produceren om onze magen te vullen. Kilo's per hectare. Maar alleen een gevulde maag is nog geen voedselzekerheid. En voedselzekerheid ten koste van mens, dier en milieu is ook geen voedselzekerheid. Dat wat we naast een gevulde maag ook graag willen wordt niet meegenomen in deze schijnefficiëntie. Wat voedzaam en gezond is, wat we inademen, wat we drinken, waar we van genieten, waarin we recreëren, en waarmee we onze omgeving leefbaar en stabiel houden, wordt niet meegenomen in de efficiëntieberekening. En dat wat we níet willen ook niet: gif, ontbossing, ongezonde producten die ons ziek maken, dierziektes, en dierenleed. Die worden niet geminimaliseerd, maar op de koop toegenomen. Zo kregen we wél boter, kaas, en eieren, maar geen schoon water, bloeiende omgeving, en vruchtbare grond. We kregen dierziekten, welvaartsziekten, uitgeputte grond en een omgeving waar steeds minder leven in zit, omdat dier- en plantensoorten uitsterven¹. Omdat vervuilers bepalen en er voor vervuiling niet wordt betaald². Want de kosten voor de schade komen op het bordje van anderen terecht³. Andere mensen, andere dieren, andere soorten, andere landen, en zelfs andere generaties.

Als gevolg van de focus op valse efficiëntie (de productie van calorieën maximaliseren tegen de laagste prijs, terwijl nevenschade en gebrek aan kwaliteit genegeerd worden) ontstond het Nederlandse voedselsysteem van vandaag. In Nederland halen we ons eigen voedsel

---

¹ <https://www.pbl.nl/onderwerpen/natuur-landschap-en-biodiversiteit>

² <https://transitiecoalitievoedsel.nl/externe-kosten-in-de-prijzen-brengen/>

³ <https://transitiecoalitievoedsel.nl/externe-kosten-in-de-prijzen-brengen/>

grotendeels uit het buitenland, terwijl wij zelf vooral vlees, melk en eieren produceren voor de rijke landen om ons heen⁴. Voedsel is geen basisvoorziening, maar handel geworden. Met die handel ondergraven we bovendien de voedselzekerheid van arme landen⁵. Dat wij met onze Nederlandse productie bijdragen aan voedselzekerheid in arme landen is een hardnekkige mythe. Het cynische is dat we als Nederland niet eens veel geld aan verdienen aan die handel⁶ (nog zo'n hardnekkige mythe) en dat we ook nog zelf met de rotzooi blijven zitten – mest, stikstof, en fijnstof, die Nederland ernstig vervuult⁷.

Het huidige voedselsysteem zet onze bestaanszekerheid, en die van talloze andere arbeiders onnodig op het spel. Het is duur en asociaal. Op verschillende manieren.

De mens als plofkip

Ten eerste slaagt onze voedselvoorziening niet in haar belangrijkste taak: iedereen in Nederland voorzien van gezond en betaalbaar eten. Voor te veel Nederlanders zijn (gezonde) boodschappen te duur. Elke dag gaan er in Nederland tienduizenden kinderen zonder ontbijt naar school. Nederland is bovendien in een omgekeerde wereld veranderd: ongezond eten is makkelijk en goedkoop, gezond eten is moeilijk en duur. Met sturende reclames, aanbiedingen, en andere marketingtrucs manipuleren en misleiden voedselbedrijven ons aan de lopende band om steeds ongezonder te eten. Onze vrijheid om zelf voedselkeuzes te maken wordt zo steeds meer aangetast. In plaats van een vrij individu, word je zo vanzelf de spreekwoordelijke plofkip⁸. De ongezondheid is ook nog eens heel ongelijk verdeeld. Obesitas komt meer voor bij arme, dan bij rijke mensen. Arme mensen sterven daardoor gemiddeld zeven jaar eerder. In één van de rijkste landen ter wereld heeft niet iedereen genoeg eten of genoeg voedszaam, gezond eten. Dat is voedselonzekerheid en dat is schandalig.

De boer klemgereden op een doodlopend spoor

In het huidige voedselsysteem zitten veel boeren klem tussen de wil om te verduurzamen en de prijsdruk van de wereldmarkt en Europese landbouwsubsidies die hen precies de andere kant op sturen: die van valse efficiëntie. Steeds verdere schaalvergroting en intensivering zijn het gevolg. Tegelijkertijd moeten regels de bijkomende schade van voedselproductie

---

⁴ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/10/landbouwexport-bijna-124-miljard-euro-in-2023> &

⁵ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/10/landbouwexport-bijna-124-miljard-euro-in-2023>

⁶ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/10/landbouwexport-bijna-124-miljard-euro-in-2023>

⁷ <https://www.pbl.nl/onderwerpen/landbouw-voedsel>

⁸ Teun van de Keuken, De mens is een plofkip.

aan banden leggen, zodat de aarde minder wordt uitgeput. De beweegruijnte van boeren wordt zo steeds kleiner. Niet zozeer doordat met regels een beschermende grens wordt gesteld, maar doordat de markt en het overheidsbeleid boeren juist de kant van het overschrijden van die grens opduwt. Voor boeren worden daardoor autonomie, vrijheid, en vakmanschap aan banden gelegd en neemt het werkplezier af. Terwijl veel boeren dus graag natuur-inclusief willen werken, worden ze door overheidsbeleid en agro-industrie steeds verder klemgereden. Klem op een doodlopend spoor.

De natuur als afvoerput

Doordat het huidige voedselsysteem (mede) de aarde uitput, brengt het de basis van ons bestaan in gevaar: onze leefomgeving, ons klimaat, onze natuur, en ons landschap. Op een steeds warmere, uitgeputte aarde bedreigen extreme weersomstandigheden wereldwijd de voedselzekerheid van al het leven op aarde. Oogsten mislukken, voedsel wordt duurder, en geopolitieke spanningen lopen op. Schoon drinkwater wordt schaarser, rivieren overstromen, droogtes worden extremer, en bestuiving van gewassen door insecten wordt moeilijker. Veel soorten wilde dieren en planten zijn hierdoor al uitgestorven. Terwijl zij juist essentieel zijn voor de stabiliteit van onze ecosystemen. De productie van landbouwdieren legt bovendien een extra grote druk op de aarde, door het enorme landgebruik voor de productie van veevoer. Koeien, varkens en kippen krijgen bovendien vaak voer dat we als mens direct kunnen eten: je reinste verspilling. Veeveelt ondergraaft dus vaak de voedselzekerheid en maakt voedsel onnodig duur. Veevoer voor Nederlands vee halen we bovendien vaak van ver, terwijl we de dierlijke mest niet terugbrengen. Met als gevolg een nutriëntenkringloop die uit balans is. Kortom, in Nederland vervuilen we onze omgeving met te veel mest, kunstmest, en chemische bestrijdingsmiddelen. Maar onze natuur behandelen als afvoerput is riskant en onverstandig.

De regio als wingewest

In de race van schaalvergroting neemt het aantal boerenbedrijven in Nederland al decennia af en krimpen plattelandsdorpen en -steden. Familiebedrijven worden opgeslokt door steeds grotere gespecialiseerde bedrijven. Met als gevolg: minder steun voor de lokale voorzieningen – de lokale basisschool, de streekbus, of de dorpskroeg, die dan ook stap voor stap worden gesloten⁹. Tegelijkertijd is met steeds langere voedselketens de afstand tussen stad en platteland groter geworden. Ook de sociale cohesie van dorpskernen verslechtert. Veel boeren waren actief in de lokale gemeenschap, en de boerenerven

---

⁹ <https://www.gebiedsontwikkeling.nu/artikelen/verlichting-van-het-verlies-van-voorzieningen-op-het-platteland/>

werden gebruikt als verzamelplaats voor bijvoorbeeld de bouw van carnavalswagens. Veel boeren voelen zich niet meer gewaardeerd, en veel stedelingen weten niet meer waar hun eten vandaan komt. Plattelandsbewoners voelen zich niet gehoord en overheidsmaatregelen passen vaak goed in de randstad, maar niet op het platteland, vanwege afstanden en ontbreken van een goed werkend ov-netwerk. De sociale verbinding tussen stad en landelijk gebied is weg. Terwijl er zo veel mooie kansen zijn zijn, is op dit moment het platteland vooral wingewest geworden van de agro-industrie.

De overheid als falende marktmeester

Dit voedselsysteem ontstond niet zomaar. De overheid stuurde het met haar beleid de kant op van productie en schaalvergroting en greep niet in toen dat pad uiteindelijk schadelijk bleek. In plaats van bij te sturen koos de Nederlandse overheid er met neoliberal beleid voor om die taak decennialang vooruit te schuiven. Terwijl de problemen zich opstapelden, serveerde de Nederlandse overheid jarenlang een schadelijk mengsel van korte termijn denken, pleisters plakken, geitenpaadjes, en loze beloftes. Ze liet haar oren vooral hangen naar de agro-industrie die profijt had van het beleid, terwijl burgers en boeren steeds verder het doodlopende spoor op werden geduwd. Onze overheid heeft duidelijk gefaald als marktmeester.

Kortom, voedsel is onze basis, maar die basis is nu verre van op orde.

Het kan gelukkig anders.

2. Onze visie: een stabiel, schoon, en sociaal voedselsysteem als stevige basis

Een voedselsysteem dat op orde is, is stabiel, schoon en sociaal. Het geeft weer vrijheid en zekerheid aan boer, burger en natuur en buit niets en niemand uit. Het is een daadwerkelijk efficiënt systeem, waarbij we genoeg voedsel produceren dat van goede kwaliteit is, én dat geproduceerd is met respect voor mens, dier, en milieu. In zo'n systeem is onze welvaart groot en eerlijk verdeeld, en leven we binnen de draagkracht van de aarde. Gezond voedsel is er betaalbaar. Er wordt veel minder verspild. Onze omgeving is er schoon en onze natuur bloeit weer. Landbouw en natuur gaan hand in hand. Boeren krijgen de waardering die ze verdienen. We gaan fatsoenlijk met dieren om. We handelen eerlijk met andere landen. We zijn weerbaar tegen extreem weer en geopolitieke schokken.

De weg daar naartoe vraagt om een ketenaanpak. Want het lukt alleen als de hele keten haar steentje bijdraagt: boeren, toeleveranciers, verwerkers, supermarkten, en consumenten. We sturen vervolgens op ambitieuze doelen, de overheid gaat haar rol als marktmeester weer vervullen, en we gaan eerlijk afrekenen, zodat de vervuiler betaalt en de vergroener verdient. Om dit voor elkaar te krijgen hebben we alle ingrediënten bij de hand. We zijn een rijk land, met vruchtbare grond en een grote hoeveelheid landbouwkennis.

Een basis die weer op orde is gaat ons veel opleveren. In 2040 besparen we daarmee miljarden euro's aan gezondheids- en milieukosten. We leven langer en gezonder en voelen ons fitter. We zijn een stuk minder afhankelijk van buitenlandse regimes en handelen eerlijk. Onze boeren hebben een groter verdienvermogen, doordat ze betaald krijgen voor voedsel én voor diensten. Voor de melk, en voor de weidevogelbescherming die daarbij hoort. We ademen schonere lucht in, zwemmen in schoner water, en fietsen door mooiere landschappen. We komen veel meer verschillende voedselgewassen tegen, zoals peulvruchten, zonnebloemen, groenten, raapzaad, en noten. We zien buiten veel vaker dieren; vogels, vlinders, otters, en herten, maar ook koeien, varkens en kippen. Het ruikt zomers weer naar bloemen en fruit. We zijn weer onderdeel van de natuur, in plaats er tegenover te staan. In 2040 groeit Nederland niet alleen, Nederland bloeit weer.

In een voedselsysteem dat ons weer een stevige basis geeft, zijn vier zaken op orde.

De mens van plofkip naar weidevogel

Iedereen heeft recht op toegang tot betaalbaar, gezond voedsel. Zodat we als mens niet meer lijken op een plofkip, maar eerder wat weg hebben van een vrije, fitte weidevogel, zoals onze nationale grutto. Daarom maken we van voedsel weer een basisvoorziening en wordt gezond de makkelijke en betaalbare keuze. Plantaardig eten wordt makkelijker en aantrekkelijker. Zo hebben we de basis voor iedereen op orde en is iedereen vrij om te kiezen.

Onze maatregelen

1. We steunen Nederlanders met een kleine portemonnee door in te zetten op een hoger besteedbaar inkomen, inkomensongelijkheid aan te pakken en collectieve maatregelen te nemen (zoals een gezonde schoollunch op elke basisschool).
2. We beginnen met de landelijke uitbouw van een nieuwe publieke voorziening voor goed en betaalbaar eten, in lijn met de initiatieven van de Volkskantine.
3. We maken afspraken met retailers over een boodschappenmandje met betaalbare basisproducten, geïnspireerd door de ervaringen met het anti-inflatie mandje in Frankrijk.
4. We maken de voedselomgeving gezonder door snel de wet in te voeren waarmee gemeentes ongezond voedselaanbod kunnen weren (bijvoorbeeld in de buurt van scholen).
5. We verbieden kindermarketing voor voedsel en met wetgeving leggen we reclames en stapelkortingen aan banden voor producten buiten de schijf van vijf.
6. We voeren een suikertaks in om van gezond eten de goedkopere, makkelijke keuze te maken.
7. We voeren een wet Gezond voedsel in, waardoor voedselaanbieders verantwoordelijk worden voor bedrijfsdoelstellingen op betaalbaar, gezond en schoon voedsel, voor het uiten van reclame voor 80% binnen de schijf van vijf¹⁰ en voor het opstellen van beleid en rapportage over dit beleid.
8. We versterken de markt voor plantaardige en biologische producten, door bindende afspraken te maken met supermarkten en in alle overheidsinstellingen het goede voorbeeld te geven: plantaardig de standaard, vlees de bewuste keuze. In 2030 komen onze eiwitten voor 60% uit plantaardige bron en voor 40% uit dierlijke bron.

---

¹⁰ We draaien het om: op dit moment is 80% van de reclames voor producten buiten de schijf van vijf (<https://checker.thequestionmark.org/pagina/persbericht-tweede-landelijke-vergelijking-gezondheid-supermarkten-van-start>) en 20% voor erbinnen. <https://nos.nl/artikel/2404320-80-procent-van-supermarktaanbiedingen-stimuleert-ongezonde-voeding>

De boer aan het roer

Schone productie gaan we beter belonen en vervuilende productie zwaarder belasten. Zo maken we verdienmodellen die goed voor de aarde zijn de norm en krijgen boeren weer de ruimte om hun vakmanschap en ondernemerschap in te zetten. Voedselproductie die minder hulpmiddel- en kapitaalintensief is en die minder land gebruikt, kan daardoor lonen.

Voedselproductie met minder kunstmest, chemie en krachtvoer doet een beroep op het vakmanschap van de boer. Daarmee is tegelijk minder lek en verspilling van meststoffen naar het water en de lucht en kan de regelgeving worden afgebouwd. De overgang van de huidige intensieve hoge-input-landbouw naar dit lage-input-systeem, vraagt een stapsgewijze transitie van boeren en overheden. Zo ontstaan er kansen voor nieuwe producten zoals natuurbeheer en het telen van duurzame bouwmaterialen. De macht van supermarkten en voedselverwerkers leggen we aan banden. We versterken de onderhandelingspositie van boeren.

We zorgen er ook voor dat het grootste deel van ons voedsel weer uit Europa komt. Zo worden we minder afhankelijk van lange aanvoerlijnen en regimes in andere landen. We blijven natuurlijk producten importeren. Dat doen we via eerlijke handel in een gelijk speelveld. Producten van buiten Europa mogen niet gesubsidieerd zijn en moeten aan dezelfde hoge productiestandaarden voldoen als Europese producten. Geïmporteerde legbatterij-eieren uit Oekraïne, terwijl die in Europa verboden zijn, behoren vervolgens tot een hele kromme, verleden tijd. Datzelfde geldt ook voor onze standaarden voor natuur en CO2. Elk land moet daarnaast voedselsoeverein kunnen zijn: zelf het laatste woord hebben over haar landbouw en voedsel. Daarvoor maken we internationale handelsregels eerlijker, zodat het welzijn van mens en dier, milieu en klimaat centraal staat.

Onze maatregelen

1. We stellen een voedselakkoord op met alle partijen, waarin we afspreken hoe de landbouw zich tot 2040 moet ontwikkelen, inclusief een stappenplan hoe daar te komen.
2. We richten de Dienst Landelijk Gebied weer op en steken deze samen met de vroegere voorlichtingsorganisaties in een nieuw jasje: één uitvoeringsorganisatie, die boeren en burgers begeleidt en die de overheid ondersteunt bij het uitvoeren van het voedselakkoord.

3. We maken ons sterk voor omvorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de EU tot een Gemeenschappelijk Voedselbeleid, waarbij het uitgangspunt is: geen focus op bedrijfsvergroting met hectaresubsidie, maar belonen van duurzame producten en productie i.c.m. ecosysteemdiensten.
4. We creëren een eerlijk speelveld met importheffingen aan de grens voor producten met een lagere standaard dan de Europese. Daarvoor voeren we op Europees niveau duurzame Voedselsysteem wet (SFS-law) in, waarin minimale duurzaamheidsstandaarden zijn opgenomen.
5. We zetten in op eerlijke handel met hoge standaarden voor schone productie en treden op tegen oneigenlijke handelspraktijken. Dit leggen we vast in de WTO-handelsafspraken. We sluiten sectorale handelsverdragen in plaats van algemene handelsverdragen en zorgen ervoor dat Nederlandse export voedselzekerheid in landen in het mondiale zuiden niet schaadt.
6. We gaan in Europa meer eiwit- en oliegewassen telen.
7. We versterken de positie van boeren door –naar Spaans model– verkoop onder de kostprijs door supermarkten aan te merken als oneerlijke handelspraktijk en dus te verbieden¹¹.
8. We zetten in op praktijkexperimenten waarin ondernemers experimenteren met lage-input landbouw, en aangepast agrarisch onderwijs voor lage input-landbouw en plattelandsondernemerschap.
9. We voeren een gebruiksheffing in voor fossiele kunstmest, chemische gewasbescherming en (import)krachtvoer. Deze stoffen stimuleren de groei van gewassen en dieren, maar komen uiteindelijk helaas ook als vervuiling in lucht, water en grond terecht. Met de vervuilingheffingen financieren we een fonds dat we gebruiken om gesloten kringlopen te stimuleren.
10. We verhogen de verplichte schone productiestandaard voor supermarkten via wetgeving en brengen dit in lijn met schone productiecriteria voor boeren, zodat een gelijk speelveld ontstaat.
11. We zetten kennis- en innovatiebeleid in voor MKB-bedrijven gericht op de doorontwikkeling van schone voedselproductie, zoals de agro-ecologische werkwijze.
12. We gaan weer meer voedselvoorraden aanleggen, om voedselprijzen te stabiliseren en speculatie tegen te gaan.

---

¹¹ <https://www.eurovia.org/news/an-adequate-answer-to-the-farmers-protest-fair-prices-through-strengthening-the-utp-directive-2/>

De aarde als basis van leven

Een stabiel voedselsysteem versterkt de natuur en laat deze opbloeien. Natuur is geen hinderpaal meer, maar we gebruiken haar kracht voor een robuuste landbouw. We passen de productiecapaciteit daarom weer aan, aan de draagkracht van de aarde en herstellen de natuur. We gaan daarom ondernemers belonen voor het maken van producten én voor het leveren van ecosysteemdiensten, zoals natuurherstel, waterberging, en CO2-opslag. Voor een landbouw met lagere input en meer gebruik van de natuur met natuurlijke plaagbestrijding, kruidenrijk grasland, strokenteelt en natuurlijke bemesting. We verkleinen de veestapel en gaan weer naar een grondgebonden veehouderij met ruw- en krachtvoer uit de regio. Nederlandse landbouwgrond zetten we efficiënt in door veel meer voedsel voor mensen te verbouwen, in plaats van voer voor vee. We sluiten kringlopen meer regionaal, verspillen minder en we brengen menselijke mest terug in de kringloop.

We maken de veehouderij en de visserij dierwaardig. De intrinsieke waarde van het dier als wezen met gevoel en eigenwaarde is het uitgangspunt. We respecteren de integriteit van het dier door geen fysieke ingrepen meer te doen, zoals het couperen van staarten en onthoornen, en door dieren de ruimte te geven om zich natuurlijk te gedragen. Nieuwe dierhouderijsystemen worden vanuit het perspectief van het dier ontwikkeld. Graasdieren moeten altijd buiten kunnen grazen. We stimuleren kleinschalige varkens- en pluimveehouderijen, waar varkens en kippen buiten kunnen lopen. We minimaliseren het verplaatsen van dieren voor de slacht en verbieden de import van kalveren voor vlees. Wildvisserij is alleen nog binnen de draagkracht van de zee passend en met oog voor dierwelzijn bij vangst en doding. Ook zetten we in op natuur inclusieve mari-cultuur met schelpdieren.

We zorgen beter voor water en grond. We bouwen daarvoor zo snel mogelijk het gebruik van pesticiden af en vervangen deze door alternatieven, zoals natuurlijke plaagbestrijding. Ook de overige chemie in de landbouw bouwen we af. Dat kan, bewijzen de biologische en de regeneratieve landbouw. We helpen steden en dorpen ook om beter om te gaan met te veel of te weinig water. Grond gaan we weer gebruiken voor waar het voor bedoeld is: een voedingsbodem van leven, in plaats van voor financiële winst. De meest vruchtbare landbouwgronden beschermen we, zodat ze behouden blijven voor voedselproductie. Beleggen en speculeren met grond pakken we aan.

Onze maatregelen

1. We voeren een graslandnorm in. De veehouderij wordt grondgebonden met de koe in de wei en een kleinere import van veevoer.
2. Voedsel telen we in eerste instantie voor mensen, niet voor vee. Veevoer bevat dus geen voedsel dat geschikt is voor mensen.
3. We ondersteunen ondernemers van pluimvee- en varkenshouderijen die zonder geïmporteerd krachtvoer niet verder kunnen, richting een nieuwe toekomst met een ander verdienmodel.
4. We stoppen met subsidies aan de veehouderij voor onbewezen technologische innovaties, zoals emissiearme stalvloeren en mestvergisters.
5. We borgen herstel van natuur en landschap op boerenland met langjarige contracten voor water- en koolstofopslag.
6. We investeren in de Natura-2000 gebieden en zorgen ervoor dat boeren rond Natura-2000 natuurvriendelijk kunnen blijven boeren.
7. We zetten volop in op de uitvoering van de wet Dieren. Zo fokken we landbouwhuisdieren niet meer op maximale productie, maar op dierenwelzijn.
8. Er komt een insectenplan voor herstel van de insectenpopulatie.
9. We stimuleren natuur-inclusieve visserij en schelpdierenteelt door kweekgebieden in de kustzone aan te wijzen.
10. Vergunningen voor melkveebedrijven worden gekoppeld aan de voorwaarde voor weidegang en we stimuleren het 'kalf bij de koe' principe.
11. In slachthuizen komt verplicht cameratoezicht en de maximale duur van diertransporten wordt verkort. De maximale buitentemperatuur voor veetransporten wordt verlaagd naar 25 graden.
12. We gaan het Beter Leven-keurmerk opleggen aan supermarkten en de industrie, waarbij in 2030 alleen producten in de schappen liggen met minimaal twee sterren en per 2040 met drie sterren.
13. We stimuleren bedrijven waar varkens en kippen buiten lopen, door minimale standaarden op te stellen (het bodem omhoog principe) en deze via EU-wetgeving in te voeren aan de EU-grens.
14. We zetten in EU-verband in op het afbouwen van pesticidengebruik voor alle gewassen (non-food als eerste) en verminderen het pesticidengebruik met 50% in 2030, in lijn met EU-beleid.
15. We stellen een verbod in op pesticiden gebruik in de lilieteelt.

16. We stellen een vervuilingshelling in op pesticiden naar Deens model, waarbij de mate van giftigheid bepalend is voor de hoogte van de heffing¹².
17. We passen het uitgangspunt 'functie volgt peil' toe. Dat betekent dat we het waterpeil kiezen dat past bij het bodem- en watersysteem van een gebied en niet het peil dat past bij het huidige grondgebruik.
18. We stimuleren natuurlijke plaagbestrijding en groene bemesting.
19. We stimuleren biologisch voedsel zodat het biologisch areaal groeit naar 25% van het landbouwareaal.
20. We breiden het voorkeursrecht uit zodat grond beschikbaar komt voor jonge -, vrouwelijke – en bio-boeren, en voor voedselgemeenschappen. Het voorkeursrecht wordt ook ingezet voor aankoop van ruilgrond zodat lokale boeren bijvoorbeeld bij uitbreidingslocaties voor woningen er sterker uitkomen en niet weggeconcurrereerd worden door projectontwikkelaars. We laten ons inspireren door het Franse SAFER model¹³.
21. Er komt een nationale grondbank. Deze verwerft gronden die ingezet kunnen worden voor de landbouwtransitie en in gebiedsprocessen.
22. Vruchtbare kleigrond met landbouwbestemming (functie) krijgt de status 'nationaal belang voor voedsel'.
23. We schaffen overheidsmaatregelen af die beleggen in grond stimuleren.
Er komt een toets op de prijs van landbouwgrond, om te toetsen of de prijs kunstmatig verhoogd is. We laten ons inspireren door het Franse SAFER model¹⁴.
24. We houden vast aan het doel om de stikstofuitstoot in 2030 te halveren.
25. Gronden die in hand zijn van overheden worden alleen verpacht onder duurzame voorwaarden. Hierbij zijn inspanningen voor natuur en milieu leidend, en niet de hoogte van de pachtprijs.
26. In onze pachtwetgeving komt meer ruimte om duurzame afspraken te maken tussen grondeigenaar en pachter. Leidend hierbij is dat de boer beloond wordt voor diens inspanningen.

---

¹² <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2024/08/30/groen-landbouwhervormingsplan-in-denemarken-krijgt-eigen-minister>

¹³ <https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2022/06/19/frankrijk-zeer-dynamische-grondmarkt>

¹⁴ <https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2022/06/19/frankrijk-zeer-dynamische-grondmarkt>

De regio als bijenvolk: sterke gemeenschappen, sociale binding en nieuw schoon ondernemerschap

Een stabiel voedselsysteem draait op een levendig platteland met sterke gemeenschappen. Een beetje zoals bijen die samen werken. Gemeenschap draagt bij aan sterke steden en een sterk platteland. Als bron van werkgelegenheid, bron van gezond en veilig voedsel en als basis voor een aantrekkelijk landschap, bloeiende natuur, recreatie en toerisme. Daarom investeren we in verbinding en innovatie op het platteland. Met de inzet op een circulaire economie zorgen we dat het aantal boeren niet meer daalt. Zo kunnen er meer boeren-plattelandsondernemers komen. Nieuw ondernemerschap stimuleren we. We investeren in het versterken van de sociale binding door het ondersteunen van bijvoorbeeld collectieven tussen boeren en burgers waarin samengewerkt wordt, zoals voedselcollectieven, gemeenschapslandbouw (CSA's) en Herenboeren. Maatschappelijke voorzieningen in de buurt brengen we terug, zoals de buslijn en de basisschool. We versterken de relatie tussen stad en platteland, om weer meer verbinding en wederzijdse waardering te stimuleren.

Onze maatregelen

1. We stimuleren lokale en regionale samenwerkingsverbanden, zoals voedselcollectieven en herenboerderijen.
2. We maken het makkelijker voor beginnende, duurzame boeren en breiden de Europese regeling voor kleine bedrijven uit, omdat zij vaak veel maatschappelijke waarde toevoegen.
3. We stimuleren nieuwe verdienmodellen, zoals directe verkoop, toerisme en zorg, en agroforestry, door bijvoorbeeld op boerenerven maatschappelijk wenselijke bestemmingen mogelijk te maken, zoals woningen voor starters of senioren, een minicamping, of een voedselbos.
4. We investeren in natuur en landschap en leggen meer fiets- en wandelpaden aan op het platteland.
5. We ondersteunen boer-burger collectieven voor voedsel en initiatieven die stad- en platteland verbinden, zoals boerderij-opendagen en boerderij-educatie.
6. We investeren in openbaar vervoer en toegankelijke voorzieningen zoals dorpshuizen, bibliotheken en buurtzwembaden.

7. Er komt een nationaal ruimtelijk kader, waarmee duidelijkheid wordt gecreëerd welke vormen van ondernemen op welke plek gestimuleerd worden. Hiermee worden ruimtelijke procedures versneld. Boeren worden vaker betrokken bij het natuurbeheer, waardoor agrarisch natuurbeheer een aanvullend verdienmodel wordt voor boeren.
8. We stimuleren nieuwe ontmoetingsplekken in dorpskernen, waaronder markten waar lokale voedselproducenten en consumenten elkaar kunnen vinden.

3. Aan de slag: een moedige marktmeester, duidelijke koers, en gezamenlijke route

Effectief voedselbeleid vraagt om een moedige overheid die weer marktmeester durft te zijn. Een marktmeester met visie, die scherpe, ambitieuze keuzes maakt en deze omzet in een consistente lange termijnkoers. Want alleen door problemen bij de wortel aan te pakken en op lange termijn te sturen krijgen we beleid dat weer te vertrouwen is en dat weer voor, vijf jaar, tien jaar, én 30 jaar zekerheid biedt.

Om onze visie van papier naar praktijk te brengen gaan we samenwerken met boeren, natuurbeschermers, ondernemers, onderzoekers, en nog veel meer partijen. Door samen aan de slag te gaan willen we het vertrouwen tussen boeren, burgers en overheid versterken. Want je moet erop kunnen vertrouwen dat jouw overheid de kaders stelt voor voedsel dat met respect voor mens, dier en milieu gemaakt wordt en zij jou als boer de ruimte biedt om dat te produceren. Zodat je erop kunt vertrouwen dat er voor je eten geen dieren zijn gemarteld, geen arbeiders zijn uitgebuit, en dat de regels om te boeren niet ineens veranderen. Zodat je je geen zorgen hoeft te maken, maar daar samen met een betrouwbare overheid aan kunt werken.

We begonnen deze visie met de boodschap dat ons voedselsysteem op een doodlopend spoor was beland. Maar dat is niet zo. Ons voedselsysteem is een doodlopend spoor opgestuurd. Als we niks doen knallen we straks met z'n allen tegen een muur.

Het goede nieuws is dat het anders kan. Als we haar weer de juiste kant opsturen kan ons voedselsysteem in 2040 weer economisch, ecologisch en sociaal bloeien. Binnen 15 jaar de basis weer op orde.

Het kan.

4. Geraadpleegde bronnen

1. Thomas Oudman. Uit de shit: pleidooi voor meer boeren en minder vee.
2. Imke de boer. Re-rooting the Dutch food system: from more to better.
3. Groenboerenplan. De 10 aanbevelingen van het Groenboerenplan.
4. Berno Strootman & Jan Willem Erisman. Nederland Veganland.
5. Urgenda. Land in zicht.
6. Jan Douwe van der Ploeg. Gesloten vanwege stikstof.
7. Babette, Porcelijn. De verborgen impact.
8. Rabobank. Agrofoodvisie 2024.
9. Hans Rodenburg, Noortje Thijssen, Koen Bruning, e.a. Er is wél een alternatief.
10. Roel Jongeel et al. (WUR). Verlies van derogatie en mestafzetkosten melkveehouderij.
11. GL-PvdA. Verkiezingsprogramma's NL en EU.